

ságra, precizításra egyébként oly sokat adó szerzőtől.

Találkozhatni a könyvben — elvétele — a filológia túlzásaival is. A magunk részéről nem hisszük, hogy volna bárminő összefüggés a *Vadember* című Nagy Lajos-regény és az *Eszmélet* egy-egy mondata közt (211.), amiként az *Álmodik a nyomor* c. Ady-versnek, az *Óda* Mellékdalának és az *Ars poeticának* tételezett és részletesen kifejtett kapcsolata is némiképp mesterkéltnek, konstruátnak tetszik számunkra (146—150.). A motívumegyezés, illetve -transzformálás a véletlen műve ugyanúgy lehet, illetőleg az egybeesés csupán jelzése annak, hogy a felsorolt dolgok az emberi lét fundamentális értékei. Déry Tibor *Szerelem* című novellájában is — egy lehetséges példa — kulcsszerep jut nekik, áthallásra, Ady hatására mégsem gyanazkodnánk.

Néhány apró megjegyzés: úgy gondoljuk, hogy a *Klárások* c. vers egy sorával kapcsolatban Szabolcsi Miklós véleménye is megengedhető (283—284.), azt viszont szeretnők tudni, mikor is volt amaz emlékezetes vita a Cobden Szövetségben. 1937 februárjában (23.) avagy 1936 őszén (201.)? A tanulmányok lezárását olykor túlon-túl didaktikusnak érezzük, másszor meg (pl. 150., 293.) nehezeke lesz a fejtegetésnek a fölösleges akribia.

Tverdota György stílusa hű tükörképe tudósi alkatának: pontos, fogalmi, megnevező akar lenni mindenkor. Nem idegen tőle egy-egy frappáns, szellemes fordulat („József Attila szocializmusa tehát gatyából overallba öltözött”; 63.), játékos ötlet (mint pl. a sajt, a róka és a medvebocok tanmeséjének ügyes hasznosítása; 322.), a precizitást azonban mindennél többre becsüli. Érthető, jogos és rokonszenves ez a törekvés, s a magunk részéről csupán a nagyobb nyelvi igényességet hiányoljuk. Néhol a szürkeség veszedelme kísért, olykor a hanyagságé. Nem lehetne elkerülni a szóismétléseket egy-egy mondaton belül, a pongyolaságot („viszonyult”; 117.), a nyelvhelyességi hibákat („sejteni engedi”; 225., „enged következtetni”; 403. stb.)? A magára mindig adó stílus megtisztelti a gondolatot is.

Fontos és hasznos könyv az *Ihlet és eszmélet*. Noha sok újat mond, legnagyobb tanulsága mégis az: mennyi mindent *nem* tudunk még József Attiláról. S aki ezt látja és bevallja — Tverdota György módján —, ismeri már a teendőit is. (*Gondolat*)

LŐRINCZY HUBA

Nyers Rezső: Útkeresés — reformok

A vezető gazdaságpolitikus tanulmányai és nyilatkozatai sajátos tartományt képviselnek a reformmal foglalkozó hazai elméleti és publicisztikai irodalom színvonalán. Hiszen míg a reform iránt elkötelezett közgazdászok írásai a hagyományos marxizmus iránti közömbösségről tesznek tanúbizonyságot — amit semmiképpen sem rosszalló hangsúllyal említünk, hiszen manapság a közvélemény egészében is egyre elfogadottabbá válik az a felismerés, hogy a hagyományos marxista felfogásmódok leegyszerűsítései, hibái nem kis mértékben járultak hozzá hazánk mély gazdasági gondjaihoz —, addig a közelmúltig a hagyományos marxizmus frazeológiáját alkalmazó politikusok nyilvános szereplésén érződött, hogy a gazdaságtani szakszerűség terminológiai készlete mintegy hozzákapcsolódik szellemi bázisukhoz. Annyiban jelent már most Nyers Rezső szemléletmódja középutat a mondott két álláspont között, hogy bár minden egyes írását igen alapos közgazdaságtani szakszerűség jellemzi, nem ignorálja a szocializmus identitásával kapcsolatos szempontokat, s hangsúllyal viszi tovább a marxi hitvallás legfontosabb elveit és fogalmait, nem feledkezve meg arról, hogy a korszerű szocializmuskép kimunkálása még a

jövő feladata. A kötet egyes írásai eltérő hangsúlyokkal hazánk gazdasági és politikai életének legfontosabb, legsúlyosabb kérdéseivel szembesítenek, felrajzolják a közelmúlt történetét, számot adnak a jelenlegi válsághelyzet legalapvetőbb okairól, s megfogalmazzák a kibontakozás cselekvési programjának kulcsfontosságú összetevőit, ahogyan azt a szocializmus alapvető értékei iránt és egyúttal a reformfolyamatok iránt elkötelezett politikusként látja.

Hazánknak a negyvenes évek második, az ötvenes évek első felében kiépült hatalmi szerkezetét és gazdasági struktúráját — Kolosi Tamás terminusával élve — a „kettős történetiség” határozta meg abban az értelemben, hogy a honi fejlődés adottságai és hagyományai sajátos módon keveredtek a Szovjetunióból átvett mintákkal. A gazdaság az ún. erőltetett iparosítás (vagy másként szólva hadigazdálkodás) fejlődéspályáján indult meg, a piaci mechanizmusok helyébe az erőforrások központi elosztását (a redisztribúciót) téve, az infrastruktúrával, a szolgáltatások szférájával, vagy az ipar más ágazataival szemben a nehézipart preferálva, mesterkélten elveken nyugvó, s nem a társadalom spontán értékítéleteit tükröző ár- és bérrendszert alakítva ki, s olyan nemproduktív adminisztratív-bürokratikus apparátust hozva létre, amely diszfunkcionális egy hatékonyabb gazdasági mechanizmusban. Mindez együtt járt a közélet egészséges életének hipokrita megmérgezésével, s azaz, hogy mitikus történelemfilozófia alapján kontsruáltak rangsort a társadalom egyes osztályai, rétegei között, amelyek mindegyike egyformán hasznos és nélkülözhetetlen tevékenységet fejt ki a társadalom anyagi és szellemi újratermelésének folyamatában. A közgazdászok által az ötvenes évek derekán megfogalmazott felismerések — melyek talán legfontosabbika az egyebek között Péter György által kimondott alapelv, hogy (szemben a dogmatikus marxista tankönyvekkel) a piaci szabályozás sokkal olcsóbb és kevésbé pazarló a központi tervutasítás rendszeréhez képest — gyakorlati felhasználását az 1968-as reform kezdte meg, valóságos reformkorszakot hívva életre.

Az ily módon kiformálódott gazdasági mechanizmus ún. „vegyes gazdaság”, mint Nyers Rezső több helyütt hangsúlyozza: a „magyar gazdaság a központi tervezés és a piaci mechanizmus szerves összekapcsolásán alapul”, többszektorú modell. Egy ilyen alakulat létrehozását az a politikai elv tette lehetővé, hogy — ellenében az „utánzás gyermekbetegségével” — a szocializmusnak nincs egyetlen, mindenki számára követendő mintája, hanem a helyi adottságok figyelembevételével számos alakzata lehet. A sokféleség pozitív értékhangsúlyú használatával párhuzamosan szorult háttérbe a szocializmus autarkijáról alkotott ideológiai tétel, helyet adva a világra való nyitottság nélkülözhetetlensége felismerésének. (Ez az árrendszerben párhuzamosan haladt a termelői típusú ár eszméjének leértékelődésével, és a világpiaci árbázis elvének elfogadásával majd megvalósításával.)

Hogy a gazdasági „józan ész” egyáltalán nem automatikusan érvényesül, azt a reformok immár két évtizedes, korántsem nyílegyenes fejlődésmenetén kívül mindenekelőtt az 1972—74-es „megtorpanás”, „visszarendeződés” mutatja. Ez az időszak elvetélt visszafordulást jelentett a gazdasági reformpolitikától, hiszen „megállított, befejezetlenül hagyott egy gazdaságirányítási változást, megállított egy megkezdett világ gazdasági alkalmazkodási folyamatot, s ezért egyik okozója volt — a világpiaci változások mellett — a piaci kereslettől elszakadt, megalapozatlan növekedésnek, a nagymértékű nyugati eladósodásnak”. A reformpolitika „újrafelvétele” 1979—80-ban immár sokkal kedvezőtlenebb gazdasági feltételek közepette valósult meg, s a mai válsághelyzetben a „reformlimitálók” eszméivel, intencióival szemben érvényre jutó gazdasági racionalitásnak aligha van megfontolható alternatívája.

Nyers Rezső több helyütt is érinti a „mi a teendő” kérdéskörét, s megállapításai nem maradnak meg a — reformirodalomból egyébként ismert — gazdaságpolitikai elvek kimondásánál, hanem foglalkoznak a politikai intézményrendszer és a kulturális, tudományos élet alapvonásaival is. Az ismert de aligha túlhangsúlyozható gazdaságpolitikai elvek tehát: világpiaci alkalmazkodás, piac és rugalmas árrendszer, nyereségérdekeltség, vállalatok közötti verseny, tőkehatékonyság, a vesz-

teséges gazdasági tevékenységeknek a nyereségesek javára történő leépítése. A gazdasági racionalitás e kulcsfogalmain túl Nyers Rezső nem kevésbé hangsúlyozza azonban a „szociális biztonság” szempontjait: mind ennek jelentkeznie kell a „dolgozó emberek érdekeinek jobb érvényesítésében, az életkörülmények lehetséges javításában, a dolgozói érdekelttség és a népgazdasági hatékonyság jobb összekapcsolásában, a teljes foglalkoztatottság fennmaradásában az eddiginél ésszerűbb munkaerőmozgás mellett, a teljesítménytől független jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentésében, az egyéni boldogulásban, az esélyegyenlőség fokozódásában”. Hogy e kívánalmak együttes elérése igen nehéz feladat elé állítja a gazdaságpolitikát, s hogy a jövőben még fokozottabban kell kihívást jelentő problémákkal szembenézni, arra maga a szerző is utal; mint mondja, „a jövedelemelosztási problémák, az ennek kapcsán keletkező feszültségek szerintem hosszú ideig kísérni fogják életünket”.

A reformfolyamatokat politikai aspektusairól szólva a szerző mindenekelőtt társadalmunk „túlállamosított”, „túlpolitikizált” jellegét teszi szóvá. A közéletet homogenizálni akaró, sztálini szellemű, egykori állami túlcentralizáltsággal ellentétben elengedhetetlenül szükség van a társadalom valós érdektagoltságát kifejező politikai intézményrendszer, és ennek megfelelő közéleti szellemiség kialakítására. Az ötvenes éveknek és utóéletének „politizálási kényszerével” szemben minden területen — így például a tudomány területén is — a „személyiség joga, hogy állampolgári kötelességeinek teljesítésén túl napi politikai elkötelezettséget vállal-e vagy sem”. A politikai intézményrendszerben a centralizmus gyakorlatát mindinkább ki kell egészíteni a helyi társadalmi mozgalmak és szervezetek önkormányzati tevékenységével, s „országos szinten a föderatív elvre építve lenne helyes fokozatosan átalakítani”. A pártnak — mint Nyers Rezső rámutat — e folyamat során egyre inkább egyfajta „néppárti” szerepre kell szert tennie, azaz szociális szűkkeblűség nélkül kell nyitottnak lennie a társadalom tényleges érdektagoltságára és képviselési igényeire. Mindebben alapvető jelentősége van a szociáldemokrata hagyományok újralfelfedezésének és ápolásának, a törvénytelenések megakadályozása érdekében a jogállamiság keretei kialakításának és jogi garanciák biztosításának, a közélet, egyebek között a tudományok egészséges önmozgásának és fejlődésének.

A tanulmánykötet szellemének summázatát a legjobban alighanem a következő gondolatok fejezik ki: a „központi gazdaságirányításnak (a tervezésnek és az állami szabályozásnak) a jelzett nehézségekkel kell megbirkóznia az elkövetkező években, s ezt úgy teheti, hogy a gazdasági célokat a lehetséges mértékben összhangba hozza a politikai stabilizáció követelményeivel, azaz nem hárít a társadalom többségére nagyobb áldozatvállalási kényszert, mint amit az emberek társadalmi belátással magukra vállalnak, ugyanakkor a jövő szempontjából szükséges változások végrehajtása terén érdemlegesen előrehalad”. (Magvető, 1988)

MEZEY GYÖRGY